

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Pásztori-Kupán István – Kupán Zsuzsanna
Kolozsvár

Küroszi Theodorétosz: Az első alapelvről

I.

A *Református Szemle* 2006/1 számában közöltük Küroszi Theodorétosz *A görög betegségek orvoslása* c. munkája *Előhangját* és *A hitről* szóló első fejezetének magyar fordítását.¹ Jelen írásunkban ugyanezen mű *Az első alapelvről* címet viselő második fejezetének első felét bocsátjuk az olvasók rendelkezésére. A teljes mű eredeti címe: Ἑλληνικῶν θεραπευτικῆ παθημάτων. Közhasznú latin változatban: *Graecarum affectionum curatio*. Noha a szakirodalom a keresztyén apologetikai művek egyik utolsó gyöngyszemeként tartja számon, Theodorétosz 12 fejezetből álló munkája – Migne *Patrologia Graecaját* is beleértve – mindmáig csupán három kritikai kiadást ért meg.² Modern fordításai is nemrég készültek, illetve készülöben vannak.

A terjedelmes értekezés célja egyrészt a keresztyén teológia és a görög filozófia kapcsolópontjainak felderítése, másrészt a görög filozófia részéről a keresztyénséget ért támadások megválaszolása. Szerzőnk nem úttörő ebben a tekintetben, sőt: munkája, mely valószínűleg az ötödik század első negyedében készült,³ a korábbi egyházatyák hagyományára épül, de színvonalát tekintve nem marad le sem Alexandriai Kelemen *Sztrómatája*, sem Caesareai Euszebiosz *Praeparatio evangelicája*, sem Origenész *Kelzsoosz ellen* írt műve mögött. E tizenkét részből álló könyvben Theodorétosz több mint száz ókori szerzőre – költőkre, filozófusokra, történetírókra – hivatkozik. Kortársai által gyakran méltányolt filozófiai és irodalmi tájékozottságát, hatalmas klasszikus műveltségét – az idevágó fordítások hiánya, illetve késése miatt – az utókor csupán fokozatosan kezdte értékelni. A nyelvezetében és logikájában egyaránt klasszikus szabályokat követő előadásmód azonban a meggyőző érvelés iskolapéldája lehet a jelen olvasója számára is. A mű jelentősége abban is áll, hogy Theodorétosz érvelési módszereit – köztük a dialektikát – ma már szinte sehol nem tanítják, miközben a vitatkozás művészetének hiánya lépten-nyomon érezhető mindennapjaink disputáiban. Az olvasó tehát a valóban gazdag eszmei mondanivalón túl megtanulhatja, hogy miképpen válassza ki a célközönség számára legmegfelelőbb hivatkozási módokat, érvelési rendszereket, és azokat hogyan alkalmazza helyesen annak érdekében, hogy hallgatóit valóban meggyőzhesse. Mivel a mű a görög filozófiából kiindulva akar megérkezni a keresztyén teológiához,

¹ Ld. Pásztori-Kupán István – Kupán Zsuzsanna: Küroszi Theodorétosz: A görög betegségek orvoslása (I. rész). In: *Református Szemle* 2006/1, 45–66.

² Gaisford, Thomas (szerk.): *Theodoretus episcopi Cyrensis Graecarum affectionum curatio*. Oxford Academic Press, Oxford 1839; Canivet, Pierre (szerk.): *Théodoret de Cyr: Thérapeutique des maladies helléniques*. 2 kötet. Sources Chrétiennes 57/I–II. Cerf, Párizs 1958. A bevezetés és az első rész angol nyelvű fordítását ld. Pásztori-Kupán István: *Theodoret of Cyrus*. Routledge, London 2006, 85–108.

³ A mű datálásának kérdéseit ld. *Református Szemle* 2006/1, 46.

így szerzőnk – nagyon helyesen – nem bibliai hivatkozásokkal (melyek a célközönség számára nem bírnak tekintéllyel), hanem ókori görög szerzőktől vett idézetek segítségével egyengeti az érvelés útját. Csupán ennek a módszernek a megismerése is indokoltá teszi a teljes mű lefordítását.

A mű első fejezetében Theodorétosz *A hitről* érkezett. E fejezet legfontosabb mai tanulságaira – miszerint az alázat, a hit és a tanítómesterbe vetett bizalom nélkül semmit sem lehet megtanulni – korábbi írásunkban már utaltunk.⁴ A most közlése kerülő második fejezet – melynek első felét a *Református Szemle* jelen számában, második felét pedig a következőben közöljük – *Az első alapelvről* címet viseli. Ez a fejezet – a nehezen fordítható *ἀρχή* kifejezés gazdag jelentéstartalmához híven – a világ eredetével, a mindenség keletkezésével, Isten létevel és lényével, az „Egy” fogalmával, valamint Isten és „az istenek” viszonyával foglalkozik.

A jelen fordítás – a korábbihoz hasonlóan – Pierre Canivet kritikai kiadása alapján készült. Az alcímek – melyek nem szerepelnek ugyan a görög eredetiben, de segítik az olvasót az érvelés menetének követésében – szintén ebből a kiadásból valók. A fordítói betoldásokat szögletes zárójelbe tettük. A terjedelem elfogadható keretek közötti megtartása érdekében nem közöltük az ókori szerzők műveinek teljes irodalomjegyzékét, csupán az idézetek leőhelyét adtuk meg a lábjegyzet-hivatkozásokban. Az ókori szerzőktől származó idézetek esetében igyekeztünk a rendelkezésre álló magyar fordítások szövegét követni.⁶ Ha az idézett szövegben eltérések mutatkoztak, vagy a rendelkezésre álló magyar fordítás – Theodorétosz érvelési módja vagy sajátos szövegértelmezése miatt – nem ugyanazt fejezte ki, mint amit szerzőnk hangsúlyozni kívánt, a félreérthetőség elkerülése érdekében mindig a Theodorétosz szövegváltozatát vettük alapul, és szükség esetén a jegyzetekben foglaltuk össze a legfontosabb észrevételeket. Mivel elsődleges célunk Theodorétosz művének hozzáférhetővé tétele volt, néhány kivételtől eltekintve igyekeztünk kerülni a hosszabb jegyzetek beszurását. Az olvasónak mind a teljes irodalomjegyzék, mind a kimerítő magyarázatok tekintetében a Canivet-féle kiadás segítségül hívását tanácsoljuk.

A mű első részének közzétételi módjától eltérően (ahol csak a magyar szöveg szerepelt) a továbbiakban kétnyelvű szöveget bocsátunk az olvasó rendelkezésére. A görög szövegváltozat pontosan követi Canivet kritikai kiadását. A könnyebb tájékozódás érdekében a görög szövegben szereplő, szögletes zárójelbe tett számokkal átvettük e kritikai kiadás szövegtagolását is. Így pl. a „[2.14]”-es jelölés *A görög betegségek orvoslása* második, *Az első alapelvről* c. fejezetének 14. egységét jelenti.

Külön köszönettel tartozunk Adorjáni Zoltán tanár úrnak, aki szakmailag ellenőrizte a fordítás szövegét, és hasznos tanácsaival nagyban hozzájárult e munka sikeréhez.

A fordítók

⁴ Ld. *Református Szemle* 2006/1, 45–46.

⁵ Περὶ ἀρχῆς – ez a cím Origenész főművére, a Περὶ ἀρχῶν-ra emlékeztet. Az ἀρχή fordítása problematikus, hiszen adott esetben jelenthet *kezdetet*, *alapelvet*, *kiindulópontot* vagy éppen *alapismeretet* is. Pl. *A filozófusok közötti különbözőségek* tárgyalásánál Thalészról és a többi filozófusról úgy beszél a szerző, mint akik mindennek a ἀρχή-ját (ἀρχὴν πάντων) a vízben, a végtelenben, a levegőben stb. látták. Ilyen összefüggésben az ἀρχή akár *alapelemet*, *őselemet* is jelenthet.

⁶ Ld. pl. az Európai Könyvkiadó gondozásában megjelent *Bibliotheca classica* sorozat köteteit, melyeket – helyszűke miatt – egyenként nem sorolunk fel.

Küroszi Theodorétosz: A görög betegségek orvoslása

II. fejezet: Az első alapelvről (I.)

[2.1] Τὸ φῶς τὸ αἰσθητόν, καὶ τὸ ἄνωθεν φερόμενον καὶ τὸ κάτω παρ' ἀνθρώπων ἐπινοούμενον, ἐπιδείκνυσι τοῖς ὁρώσι, τί μὲν χρυσοῦς καὶ τί ἄργυρος, τί δὲ χαλκὸς καὶ σίδηρος καὶ κασσίτερος, καὶ τὰς ἄλλας ὕλας ὡσαύτως, καὶ μὲν δὴ καὶ χρωμάτων καὶ σχημάτων καὶ φυτῶν καὶ ζώων διδάσκει διαφορὰν, ἀλλ' οἱ τὰς ὄψεις ἐρρωμένοι μόνοι τήνδε τὴν γνῶσιν δέχονται. Οἱ γὰρ δὴ τυφλώττοντες οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἀκτίνος ὄνινανται· οὐδὲ γὰρ αὐτὴν [2.2] τοῦ φωτὸς ὁρώσι τὴν αἴγλην. Τούτοις εἰοκασιν οἱ τὸ νοερὸν φῶς τῆς ἀληθείας ἰδεῖν οὐκ ἐθέλοντες, ἀλλ' ἀσπασίως ἐν τῷ ζόφῳ τῆς ἀγνοίας διάγοντες, καθάπερ τῶν πτηνῶν τὰ νύκτωρ πετόμενα, ἅπερ δὴ μάλα εἰκότως ἀπὸ τῆς νυκτὸς παρωνύμως προσαγορεύονται· νυκτερίδες γὰρ τοὶ καὶ νυκτικόρακες ἀποφυγγάνουσι μὲν τὸ φῶς ὡς πολέμιον, τὸ δὲ σκότος ἀσπάζονται ὡς σωτήριον.

[2.3] Τούτοις μὲν οὖν δὴ τις οὐκ ἂν νεμεσήσειε σωφρονῶν· ἢ γὰρ τοὶ φύσις αὐτοῖς τὴν τοιάνδε ζωὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπεκλήρωσεν· οἱ δ' αὐθαίρετως σφᾶς αὐτοὺς τῷ σκότῳ ξυζεύξαντες ποίας ἂν τύχοιεν εἰκότως ξυγγνώμης, μάλιστα τοῦ θείου φωτὸς ἅπασαν ἡπειρον καὶ νῆσον τῆς ἀκτίνος πληρώσαντος καὶ αὐτὰ κατειληφότες

Az érzékelhető fény, akár fentről érkezik, akár az ember találékonysága által [keletkezik] lent, megmutatja azoknak, akik látnak, hogy mi [van] aranyból és mi ezüstből, rézből, vasból, ónból és hasonlóképpen egyéb anyagból, és nyilvánvalóan megtanít különbséget tenni a színek, a formák, a növények és az állatok között. Erre az ismeretre azonban csak az egészséges látásúak jutnak el. A vakoknak ugyanis semmilyen hasznuk sincs a [Nap] sugaraiból, hiszen még a fény ragyogását sem látják. Hozzájuk hasonlatosak azok, akik nem akarják látni az igazság értelmi fényének ragyogását, hanem szívesen élnek a tudatlanság sötétségében, mint azok az éjjeli madarak, amelyeket méltán neveztek el az éjszakáról: a denevérek és baglyok,⁷ melyek úgy menekülnek a fény elől, mint az ellenségtől, a sötétséghez pedig úgy ragaszkodnak, mint a szabaduláshoz.⁸

Ezekre [az állatokra] haragudni azonban nyilvánvalóan esztelenség volna, hiszen kezdettől fogva a természet szabta meg számukra ezt az életformát. Ellenben milyen ésszerű elnézéssel lehetünk azok iránt, akik önmagukat szabad akaratukból kötötték a sötétséghez, annál is inkább, mivel az isteni fény az összes földrészt és szigetet betöltötte sugarai-

⁷ Lefordíthatatlan szójáték: νύξ (éjszaka) → νυκτερίς (denevér), νυκτικόραξ (erdei fülesbagoly).

⁸ A fizikai és a lelki látásnak a Nappal kapcsolatos párhuzamát ld. pl. Alexandriai Philón *De vita contemplativa* c. munkájának 10. és 11. részében: „De ezek [ti. a többistenhívő egyiptomiak], minthogy nem csak a saját néptörzsrühöz, hanem a szomszédos népekhez tartozókat is balgaságokkal ruházták fel, hadd maradjanak gyógyíthatatlanul fogyatékosak a legfontosabb érzékelés, a látás nélkül. Mondom ezt nem a testi látásra, hanem a lelkire. Mert a valódi, illetve hamis kizárólag ezzel a látással ismerhető fel. A therapeuta közösség viszont már eleve azt sajátítja el, hogy mindig a Valóságosan Létező szemlélésére törekedjék, és ez a látás még a napfénynél való érzékelésen is túltegyen, és soha el ne hagyja ezt a tökéletes kegyességre vezető rendet.” Ld. Adorjáni Zoltán: *Alexandriai Philón: De vita contemplativa*. L'Harmattan, Budapest 2008, 35–36. Vö. uo. 38., 49–50. és 70–71.

τῆς [2.4] οἰκουμένης τὰ τέρματα; οἱ μὲν γὰρ πρὸ τῆς θείας ἐπιφανείας τῆδε τῆ πάθη περιπεσόντες ἔχουσι τινα μετρίαν οὕτω πως παραίτησιν, τῷ μηδέπω τῆς δικαιοσύνης ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον, ἀλλ' ὥσπερ ἐν νυκτὶ διάγειν καὶ ὑπὸ μόνῃς δαδουχεῖσθαι τῆς φύσεως·

ἐπειδὴ δὲ οὗτος οὐ μόνον ἀνέτειλεν, ἀλλὰ καί, ποιητικῶς εἰπεῖν,

μέσον οὐρανὸν ἀμφιβέβηκε,

τίς ἀπολογίας ὑπολείπεται λόγος τοῖς νῦν ἐν μεσημβρίᾳ τυφλώττουσι καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς μύουσι, ἵνα μὴ τοῦ φωτὸς [2.5] ἀπολαύσωσιν; οὐκ ἔα δὲ αὐτοὺς τὴν ἀχλὺν ἀποσκεδάσαι τῶν ὀφθαλμῶν τὸ τῆς οἰήσεως πάθος. Πάντων γὰρ ἄμεινον εἰδέναι νομίζουσι τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ τοῖς τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν μαθήμασιν ἐνετράφησαν, καὶ ξυνιδεῖν οὐκ ἐθέλουσιν, ὡς οἱ θαλάττιοι ἰχθύες ἐν ἄλμῃ μὲν τρέφονται ὅτι μάλιστα πλείστη, ἀλῶν δὲ [2.6] ὅμως εἰς σκευασίαν προσδέονται. Οὐδὲ μὴν ἐκεῖνο ξυνοῶσιν, ὡς τῆς ἀληθείας οὐ πάντως ἢ εὐγλωττία διδάσκαλος· τί γὰρ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἦδιον; τί δὲ τῆς εὐπειρίας ἐκείνης γλυκύτερον; ἀλλ' ὅμως τοῦτον τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος – ἐπέγνωτε δὲ δήπου τὸν Ἀρίστωνος, ὡς ἡγοῦμαι – μύρω γε ἀλείψας, καθάπερ αἱ γυναῖκες τὰς χελιδόνας, ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ξυντεθείσης ἀπέπεμψε πόλεως, ἀκολασίας καλέσας καὶ δυσσεβείας διδάσκαλον.

val, és eljutott a lakott föld végső határáig? Azoknak, akik ebbe a betegségbe még az isteni megjelenés⁹ előtt estek, valamelyes mértékű mentségük van, hiszen az Igazság Napja¹⁰ még nem kelt fel, hanem [minden] olyan volt, mintha az éjszakában éltek volna, és csak a természet fáklyája világított számukra.

Most viszont, hogy nem csupán felkelt, hanem – a költővel szólva:

„az ég közepét bejárta”,¹¹

miféle védekezésük marad azoknak, akik manapság délben vakok, és eltakarják a szemüket, hogy ne élvezhessék a fényt? Az önteltség betegsége nem engedi meg számukra, hogy szemükről a ködöt eloszlassák. Hiszen mindenképp jobban vélik ismerni az igazságot, mivel a legtekintélyesebb férfiak tanításain nevelkedtek, és nem akarják elismerni, hogy noha a tengeri halak olyan vízben nevelkednek, amely a lehető legsósabb, mégis sóra van szükség az elkészítésükhöz. Még azt sem veszik észre, hogy az igazságnak nem mindig az ékesszólás a tanítója.¹² Mert mi kellemesebb Homérosz költészeténél? Mi édesebb annak dallamánál? És mégis: a filozófusok legkiválóbbja (gondolom, felismeritek Arisztón¹³ fiát), miután illatos olajjal bekente [Homéroszt]¹⁴ – mint az asszonyok a fecskéket, úgy kergette el abból a városból,¹⁵ amit ő [Platón] szervezett meg, a féktelenség és az istentelenség tanítójának nevezvén őt. [Homéroszról] ugyanis ezt mondta:

⁹ Ti. Krisztus születése.

¹⁰ Vö. Mal. 3,20.

¹¹ Homérosz: *Íliász*. VIII, 68.; XVI, 777.; *Odüsszeia*. IV, 400.

¹² Ti. nem mindig az ékesen vagy ékesebben szóló fél oldalán van az igazság. Ezt a gondolatot már *A bítről* szóló első fejezet *Filozófia és irodalomművészet* című részében is kifejtette a szerző. Ld. *Református Szemle* 2006/1, 52–53.

¹³ Arisztón – a híres athéni család sarja és Periklész barátja – Platón édesapja volt. Theodorétosz ismét szójátékot alkalmaz: Platón a filozófusok legkiválóbbjának (τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος) nevezi, ezzel a minősítéssel utalva édesapja nevére, *Arisztónra* is.

¹⁴ A tisztelet jeléül – az istenszobrokhoz hasonlóan – illatos olajjal (mirhával) kenték meg az ünnepelt hírességek fejét.

¹⁵ Vö. Platón: *Állam*. III, 398a. Itt nem Homérosz személyéről, hanem az ő és az övéhez hasonló költészetről van szó.

[2.7] «Βλασφημεῖν» γάρ φησιν «ἐκπαιδεύει τοὺς νέους καὶ πονηρὰς αὐτοῖς περὶ τῶν θεῶν ἐντίθησι δόξας καὶ ἀπαλοῖς ἔτι οὖσι μαθήματα πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ἐνίησιν.»

Καὶ ἕτερα δὲ ἅττα κατηγορήματα ἀμπολλα ἐποίησατο τοῦ κορυφαίου τῶν ποιητῶν. Οὐκουν ἅπας εὐγλωττίαν ἠσκημένος ἀξιόχρεως ἂν γένοιτο ἀληθείας διδάσκαλος.

[2.8] Εἰ δὲ δὴ τοὺς φιλοσόφους ἡμῖν προβάλλεσθε, εὖ ἴστε, ὡς καὶ οὗτοι πλάνον ὑπέμειναν ἀμπολυν. Οὐ γὰρ δὴ μίαν ἅπαντες λεωφόρον ἐσχῆκασιν οὐδὲ τοῖς τῶν προωδευκότεων ἠκολούθησαν ἴχνεσιν, ἀλλ' ἰδίαν ἕκαστος ἐτέμετο τρίβον καὶ μυρίας ἐπινενοήκασιν [τρίβους]: πολυσχιδεῖς γάρ που τοῦ ψεύδους αἱ ἀτραποί. [2.9] καὶ τοῦτο διαρρήδην αὐτίκα δὴ μάλα δειχθήσεται. Θαλῆς μὲν γάρ, τῶν ἐπὶ τὰ καλουμένων σοφῶν ὁ πρεσβύτατος, ἀρχὴν πάντων τὸ ὕδωρ ὑπέλαβεν, Ὁμήρω γε οἶμαι εἰρηκότι πιστεύσας:

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν
καὶ μητέρα Τηθύν.

Ἀναξιμανδρος δέ, τοῦτον διαδεξάμενος, ἀρχὴν ἔφη τὸ ἄπειρον. Ἀναξιμένης δέ, ὁ τούτου διάδοχος, καὶ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης [2.10] τὸν ἀέρα ξυμφώνως ἀρχὴν προσηγορευσάτην. Ἴππασος δὲ ὁ Μεταποντῖνος καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος τῷ πυρὶ τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων ἀπενειμάτην· ὁ δὲ Ἀκραγαντῖνος Ἐμπεδοκλῆς τὰ στοιχεῖα ἔφη τὰ τέτταρα: Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος τὸ πᾶν αἴδιον, ἐκ δὲ τῆς γῆς τὰ πάντα· καὶ Παρμενίδης δὲ ὁ τούτου ἐταῖρος ὁ Ἐλεάτης ὡσαύτως τόνδε τὸν λόγον ἐκράτυνε, ψεύδος δὲ ἀπέφηνε τῶν αἰσθήσεων τὸ κριτήριον, ἥκιστα λέγων [2.11] ἐφικνεῖσθαι τοῦτο

„A fiatalokat istenkáromlásra tanítja, az istenek tekintetében gonosz gondolatokat ültet beléjük, és ezekbe a még képlekeny [lelkekbe] gonosz és romlott tanokat helyez.”¹⁶

Platón még sok más vádat is emelt a költők korifeusa ellen. Tehát nem minden, ékesszólásban gyakorlott [író] méltó arra, hogy az igazság tanítója lehessen.

A filozófusok közötti különbözőségek

Ha mégis szembeállítjátok velünk a filozófusaitokat, tudjátok meg, hogy ők is sokféle tévelygésben leledzettek. Mert egyikük sem választott egyetlen világos utat, sem az előttük járók nyomait nem követték, hanem mindenik saját csapást vágott magának, és kitaláltak megszámlálhatatlanul sok ösvényt, ugyanis a hamisság útjai igen sokfelé ágaznak. Pontosan ez az, amit világos szavakkal azonnal be is bizonyítunk. Thalész, a Hét Bölcsnek nevezettek legöregebbike, – aki mindenek alapeleméül a vizet feltételezte – úgy vélem, Homérosz szavainak adott hitelt: „Ókeános az istenek atyja és Téthisz az anyjuk.”¹⁷

Anaximandrosz, aki Thalész után következett, kijelentette, hogy az alapelem a végtelen; az ő utóda, Anaximenész, valamint az apollóniai Diogenész viszont egybehangzóan a levegőt nevezték alapelemnek; a metapontoszi Hipaszosz és az efézusi Hérakleitosz a tüzet tartották a mindenség alapelemének. Az agrigentumi Empedoklész¹⁸ négy alapelemet határozott meg. A kolophóni Xenophanész szerint a mindenség örök, és minden a földből származik; az ő tanítványa, az eleai Parmenidész hasonlóképpen ezt a véleményt támogatta, és bebizonyította, hogy az érzékek ítélete hamis, mely a legkisebb mértékben sem érinti az igazságot.

¹⁶ A fenti szöveg Platón: *Állam.* II, 377e–378d mondanivalójának rövid összefoglalása.

¹⁷ Homérosz: *Ilíasz.* XIV, 201., 302.

¹⁸ Empedoklész szicíliai városát görögül Akragasznak, latinul Agrigentumnak nevezték.

τῆς ἀληθείας· Δημόκριτος δὲ ὁ Ἀβδηρίτης ἄπειρον τὸ πᾶν εἶρηκε καὶ ἀγένητον· Ἐπίκουρος δὲ ὁ Νεοκλέους ὁ Ἀθηναῖος ἐκ τῶν ἀτόμων ἐξ ἀρχῆς ζυστῆναι τὸ πᾶν, εἶναι μέντοι ἄναρχον καὶ ἀίδιον· καὶ Μητροδώρος δὲ ὁ Χίος καὶ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης καὶ Διογένης ὁ Σμυρναῖος διαφόρους ἀρχὰς τῶν ὄλων ὑπέθευτο. Διὰ τοῦτο καὶ Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου κωμωδῶν αὐτοὺς διετελεῖ, ὅτι τὰ ἀνθρώποις οὐκ ἐφικτὰ εἶδέναι λίαν ἰσχυρίζομενοι, πρὸς ἀλλήλους αἰεὶ διεμάχοντο, καινῶν προστατεύοντες καὶ ἐναντίων δογμάτων, ἧ φησιν ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς [2.12] Ἀπομνημονεύμασιν. Καὶ ὁ Πλάτων δὲ αὐτὸν ἐν τῷ Φαίδωνι γέγραφε λέγοντα·

«Ἐγὼ γάρ, ὦ Κέβης, νέος ὢν, ὑπερφυῶς ὡς ἐπεθύμησα ταυτησὶ τῆς σοφίας, ἦν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν. Ὑπερήφανον γάρ μοι ἐδόκει εἶναι εἶδέναι τὰς αἰτίας ἐκάστου, διὰ τί γίνεται ἕκαστον, καὶ διὰ τί ἀπόλλυται, καὶ διὰ τί [2.13] ἔστιν.»

Εἶτα πολλὰ τοιαῦτα διεξελεθῶν, ἐπήγαγεν·

«Τεκμήριον δέ σοι ἐρῶ ἱκανόν. Ἐγὼ γάρ, ἃ καὶ πρότερον σαφῶς ἠπιστάμην ὡς γε ἐμαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδόκουν, ὑπὸ ταύτης τῆς σκέψεως οὕτω σφόδρα διετυφλώθην, ὥστ' ἀπέμαθον καὶ ἃ πρὸ τοῦ ὤμην [2.14] εἶδέναι.»

Καὶ αὐθις δέ, τῆς τῶν φιλοσόφων κατηγορῶν ἔριδος, τοιάδε ὁ Πλάτων ἐν τῷ Θεαιτήτῳ διέξεισιν·

«Ἄλλ' ἂν τινα ἔρη, ὥσπερ ἐκ φαρέτρας ῥηματισκία αἰνιγμάτων

Az abdérai Démokritosz azt állította, hogy a mindenség végtelen és teremtetlen; az athéni Epikurosz, Neoklész fia szerint pedig a mindenség, amely kezdet nélküli és örök, kezdettől fogva atomokból épül fel. A khioszi Métrodórosz, az eleai Zénón és a szmirnai Diogenész a világegyetem vonatkozásában különböző alapelemeket feltételeztek. Éppen ezért Szókratész, Szóphroniszkosz fia is folyton kinevette őket, mert az emberek számára elérhetetlen dolgok ismeretét túlságosan erőltették, folyton vitatkoztak egymással, új és ellentétes elméletekkel hozakodtak elő, amint Xenophón mondja az *Emlékezéseiben*.¹⁹ Platón is feljegyezte a *Phaidónban*, mikor így beszélt:²⁰

„Mert én, ó Kebész, ifjúkoromban erősen vágyakoztam arra a bölcsességre, amit a természet tudományának²¹ neveznek. Nagyszerű dolognak tűnt számomra, hogy mindennek az okát ismerjem: mitől jön létre, mitől pusztul el, és mitől van mindegyik.”²²

Miután mindezeket hosszasan kifejtette, hozzáteszi:

„Mondok neked egy megfelelő bizonyítékot: az, amit azelőtt világosan tudtam – legalábbis úgy hittem jómagam is, meg a többiek is – ettől a vizsgálódástól²³ olyannyira megvakultam, hogy még azt is elfelejtettem, amit korábban tudni véltem.”²⁴

A filozófusok közötti viszálykodást újfent elítélve, Platón a *Theaitétoszban* a következőket fejti ki:

„Ha bármelyiküktől megkérdezel valamit, nagy kínnal talányos mondatocská-

¹⁹ Xenophón: *Emlékezések (Memorabilia)*. I, 1.11.

²⁰ Szókratész beszédéről van szó.

²¹ Szó szerint: „a természetről szóló történetnek” (περὶ φύσεως ἱστορία).

²² Platón: *Phaidón*. 96a.

²³ A vizsgálódás kifejezése itt a σκέψις, ami a szkeptikus (alaposan vizsgálódó, de az ítéletalkotástól tartózkodó) filozófiai irányzat kulcsszava.

²⁴ Platón: *Phaidón*. 96c.

ἀνασπῶντες πονοῦσι, καὶ ἂν τούτου ζητῆς λόγον λαβεῖν τί εἰρήκασιν, ἐτέρῳ πεπλήξῃ καινῶς μετωνομασμένων. Περανεῖς δὲ οὐδέποτε οὐδὲν πρὸς οὐδένα αὐτῶν· οὐδὲ γε ἐκεῖνοι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' εὖ πάνυ φυλάξουσι τὸ μηδὲν βέβαιον εἶναι, μήτε ἐν λόγῳ μήτε ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, ἡγοούμενοι, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, αὐτὸ στάσιμον εἶναι· τούτῳ δὲ πάνυ πολεμοῦσι καὶ καθόσον ἂν δύνωνται πανταχόθεν·

Ἴσως, ὦ Θεόδωρε, τοὺς ἄνδρας μαχομένους ἐώρακας, εἰρηνεύουσι δὲ οὐ ξυγγέγονας· οὐ γάρ σοι ἐταῖροί εἰσιν· ἀλλ' οἶμαι ταῦτα τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ σχολῆς φράζουσιν, οὗς ἂν βούλωνται ὁμοίους αὐτοῖς ποιῆσαι.

Ποίοις μαθηταῖς, ὦ δαιμόνιε; οὐδὲ γίνεται τῶν τοιούτων ἕτερος ἐτέρου μαθητῆς, ἀλλ' αὐτόματοι ἀναφύονται ὁπόθεν ἂν τύχῃ ἕκαστος αὐτῶν ἐνθουσιάσας, καὶ τὸν ἕτερον ὁ ἕτερος οὐδὲν ἡγεῖται εἰδέναι.»

Καὶ μετ' [2.15] ὀλίγα πάλιν·

«Ὀλίγου δ' ἐπελαθόμεν, ὦ Θεόδωρε, ὅτι ἄλλοι αὖ τὰναντία τούτοις ἀπεφήναντο, οἷον ἀκίνητον τελέθει τῷ παντὶ ὄνομα εἶναι, καὶ ὅσα Μέλισσοί τε καὶ Παρμενίδαι ἐναντιούμενοι πᾶσι τούτοις [2.16] διῆσχυρίζονται.»

Καὶ μέντοι κἂν τῷ Σοφιστῇ τὰ τοιαῦτα πάλιν αὐτῶν κατηγορεῖ, οὐκ ἀπόστολος οὐδὲ γε προφήτης, ἀλλὰ τῶν φιλοσόφων ὁ πρῶτος, εἴτε Πλάτωνα τὸν Ἀρίστωνος ἐθέλοι τις

kat ránt elő mintegy a tegzéből.²⁵ Ha pedig annak értelmét firtatnád, amit mondott, akkor egy másik, egészen új jelentésű szóvaltozattal vág vissza neked. De egyikükkel sem vergődsz zöldágra soha semmi-ben, sőt még ők maguk sem egymással; hanem ugyanvalóst erősen őrizkednek attól, hogy bármi szilárd támpontot is eltűnjenek akár az érvelésben, akár a maguk lelkében, mivel – úgy vélem – azt hiszik, hogy ez afféle megmerevedett dolog volna, ami ellen erősen és a lehetőség szerint minden oldalról hadakoznak.²⁶

– Talán éppen vitájuk hevében láttad e férfiakat, Theodórosz, és nem akkor találoztál velük, amikor békésen beszélgettek: hiszen nem barátaid ők; tanítványaiknak azonban, úgy vélem, mégiscsak kifejtik e tanokat szabad idejükben, hiszen önmagukhoz hasonlóvá akarják tenni őket.

– Miféle tanítványaiknak, ó jeles férfiú? Az effélék közül egyik sem lesz a másik tanítványa, hanem önmaguktól cseperednek föl, ki-ki onnan merítve az ihletet, ahol éppen éri; egyik a másikat pedig teljességgel tudatlannak tartja.²⁷

Kicsit később ismét [így szól]:

„De kis híján el is felejtettem, Theodórosz, hogy mások viszont ennek éppen az ellenkezőjét állították, például azt, hogy minden mozdulatlan, bármi is legyen a neve,²⁸ s még más egyebeket is, mint a Melisszoszok és Parmenidészek, akik mindezekkel szembeszállva erős-ködtek.”²⁹

A *Szofista*ban szintén ugyanezeket kifogásolja bennük [ti. a filozófusokban] – de nem egy apostol vagy próféta, hanem a filozófusok elseje: ha valaki akarja, mondhatja, hogy ez Platón, Arisztón fia,

²⁵ Platón szövege szerint nem „kínnal előrántják”, hanem „szertenylazzák” (ἀποτοξεύουσι).

²⁶ Platón szövege szerint: „ami ellen erősen hadakoznak, és amit a lehetőség szerint mindenünnen kivetnek (ἐκβάλλουσιν)”.
²⁷ Platón: *Theaitétosz*. 180a–c.

²⁸ Vö. Parmenidész: *8-as töredék*. 38.

²⁹ Platón: *Theaitétosz*. 180d–e.

λέγειν, εἴτε Σωκράτην τὸν Σωφρονίσκου· Σωκράτους μὲν [2.17] γὰρ τὰ ἐνθυμήματα, Πλάτωνος δὲ τὰ ξυγγράμματα. Εἴτε δὲ οὗτος, εἴτε ἐκεῖνος, οὕτω φησίν·

«Μῦθόν τινα ἕκαστος φαίνεται μοι διηγεῖσθαι παισὶν ὡς οὖσιν ἡμῖν· ὁ μὲν, ὡς τρία τὰ ὄντα· πολεμεῖ δὲ ἀλλήλοις ἐνίοτε αὐτῶν ἅττα πη, τοτὲ δὲ καὶ φίλα γινόμενα, γάμους τε καὶ τόκους καὶ τροφήν ἐκγόνων παρέχεται· δύο δὲ ἕτερος εἰπών, ὑγρὸν καὶ ξηρὸν, ἢ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, ξυνοικίζει τε αὐτὰ καὶ ἐκδίδωσιν. Τὸ δὲ παρ’ ἡμῖν Ἑλεατικὸν ἔθνος ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἔτι πρόσθεν ἄρχεται, ὡς ἐνὸς ὄντος τῶν ἀπάντων καλουμένων διεξέρχεται τοὺς μύθους. Ἡδὴ δὲ καὶ Σικελικαὶ τινες Μοῦσαι ξυνενόησαν ὅτι ξυμπλέκειν ἀσφαλέστερον ἀμφοτέρα καὶ λέγειν ὡς τὸ ὄν πολλά τε καὶ ἔν ἐστιν, ἔχθρα δὲ καὶ φιλία ξυνέχεται.»

Καὶ τοιαῦτα ἅττα ἐφεξῆς εἰπών, [2.18] ἐπάγει·

«Καὶ μὴν ἔοικέ γε ἐν αὐτοῖς οἷον γιγαντομαχία τις εἶναι διὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς οὐσίας πρὸς ἀλλήλους. Πῶς; Οἱ μὲν εἰς γῆν ἐξ οὐρανοῦ καὶ περὶ τοῦ ἀοράτου πάντα ἔλκουσι, ταῖς χερσὶν ἀτεχνῶς πέτρας καὶ δρυῖς λαβόντες. Τῶν γὰρ τοιούτων ἐφαπτόμενοι πάντων, σφόδρα διῆσχυρίζονται τοῦτο εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα, ταῦτόν σῶμα καὶ οὐσίαν ὀριζόμενοι.»

[2.19] Ταῦτα οὐ Πέτρος ὁ ἡμέτερος οὐδὲ Παῦλος τῶν ἡμετέρων κατηγορήσε φιλοσόφον, ἀλλὰ Πλάτων ὁ

vagy Szókratész, Szóphroniszkosz fia. Hiszen a gondolatok a Szókratésziéi, de az írások a Platónéi. Bármelyikük legyen is, ekképpen szól:

„Az a benyomásom, hogy mind-egyik afféle mesét mondott nekünk, mintha gyermekek volnánk. Egyik azt mesélte, hogy három létező van, s ezek közül egyik-másik olykor harcban áll egymással, máskor pedig barátságot köt, házasságra lép, gyermekeket szül és táplálja ivadékait. Egy másik két létezőről beszél, a nedvesről és a szárazról, vagy a melegről és a hidegről, és összehozza és összeházasítja őket. A mi eleai nemzetiségünk pedig, Xenophanésztól, sőt még régebbtől kezdve, úgy adja elő a dolgot meséiben, hogy Egy Létező az, amit az emberek Mindennek neveznek. Egyné-mely szicíliai Múzsák viszont már úgy gondolták, hogy biztosabb lenne összefonni a kettőt, és azt mondani, hogy a Létező egy is és sok is, és a gyűlölet és a barátság tartja össze őket.”³⁰

Néhány hasonló állítás után hozzáteszi:

„Bizony úgy tűnik, hogy közöttük gí-gászi harc dúl a Lét [lényeg]³¹ feletti nézeteltérésük folytán. – Hogyan? – Némelyek a földre húznak mindent, ami az égből jön és a láthatatlanra vonatkozik, [mintegy] közönségesen kezükbe véve a sziklákat és a tölgyeket. És minden effé-lébe belekapaszkodva a legerőteljesebben állítják, hogy csak az létezik, amely valamiképpen ellenáll és megérinthető, [így] a testet és a létet [lényegét] azonos-ként határozzák meg.”³²

Ezekkel nem a mi Péterünk, sem Pál nem vádolta a ti filozófusaitokat, hanem a legékesebben szóló Platón és Szókra-

³⁰ Platón: *A szofista*. 242c–d. A platóni idézet zárómondata az akragaszi (latinosan: agrigentumi, tehát szicíliai) Empedoklész elméletére utal.

³¹ A keresztyén teológiában az *οὐσία* – részben arisztotelészi hatásra – jelenthet *lényeg*et is.

³² Platón: *A szofista*. 246a–b.

εὐγλωττότατος καὶ Σωκράτης ὁ κατὰ τὴν Πυθίαν ἀνδρῶν ἀπάντων σοφώτατος· καὶ ἔφασαν αὐτοὺς δι-ἰσχυρίζεσθαι, τοῦτο εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα, καὶ ταῦτὸν σῶμα καὶ οὐσίαν ὀρίζεσθαι [2.20] καὶ μηδὲν περαιτέρω τῶν ὀρωμένων φαντάζεσθαι. Πῶς οὖν ἂν τις τούτοις χρήσαιτο ποδηγοῖς τῆς ἀληθείας, τοσοῦτον δὴ καὶ τοιοῦτον ὑπομείνασι πλάνον καὶ ἐναντίας γε ὠδίνασι δόξας καὶ σφοδρὸν κατ' ἀλλήλων ἀναρριπίσασι πόλεμον; καὶ Τίμων δὲ αὐτοὺς ὁ Φιλίσιος, ὁ Πύρρωνος ἐταῖρος, ἐν τοῖς σίλλοις ἐτραγωδησεν· ἐγὼ δὲ ἐκ μάλα πολλῶν ὀλίγων μνησθήσομαι·

«σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,

τοίων ἐκ τ' ἐρίδων ἐκ τε στοχασμῶν πέπλησθε,

ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλειοί ἀσκοί.»

[2.21] Οὐ μόνον ἄρα ἡμεῖς τὸ τῆς οἰήσεως ἐπιπροσεῖν ὑμῖν εἰρήκαμεν πάθος· πάλαι γὰρ καὶ πρόπαλαι ταύτην ὁ Τίμων τῶν ὑμετέρων φιλοσόφων τὴν κατηγορίαν πεποίηται. Ἄλλο δὲ ἐστὶν εἰδέναι, καὶ ἄλλο τὸ οἶεσθαι εἰδέναι, μηδὲν ἐπιστάμενον. Πολλῶ γὰρ τινα διαφέρουσιν, ὃ φιλότης, ἀλλήλοιν ἀλήθεια καὶ [2.22] στοχασμὸς ἀληθείας· ὁ μὲν γὰρ στοχασμὸς καὶ διαμαρτίας ἔχει πολλάς, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐκπαιδεύειν οὐδὲν ἐναντίον ἀνέχεται. Τοιγαροῦν ἄλλως τις ἀληθείας περὶ τεκμαιρόμενος λέγει, καὶ ἄλλως αὐτὴ εαυτὴν ἐρμηνεύει· ἐπεὶ καὶ Ἀναξαγόρας ὁ

τέσζ, ἀκὶ α πύθιαι³³ szerint minden férfiak között a legbölcsebb volt. Szerintük a filozófusok önmaguk [érdekében] erőltetik az állítást, miszerint csak az létezik, amely valamiképpen ellenáll és megérinthető, a testet és a létet azonosként határozzák meg, és a láthatókon túli [valóságok] közül semmit nem [tudnak] elképzelni. Hogyan tarthatná tehát őket bárki is az igazság útmutatóinak, ha kirtartottak ilyen és ekkora tévedés mellett, ha elszenvedték az ellentmondó véleményeket, és egymás ellen ilyen elszánt harcot indítottak? A phliusi Timón,³⁴ Pürrhón tanítványa,³⁵ a *Szatirák*ban meg is jelenítette őket; az igen számos [idevágó] sor közül [most csak] néhányat idézek:

„Kegyetlen emberek, gyalázatos alakok, akik csak hasak vagytok,

[íme] micsoda viszályokkal és találgatásokkal vagytok tele;

emberek, üres önelégültséggel telt tömlők [bendők]!”³⁶

A görögök az egyiptomiaktól tanultak

Nem mi vagyunk hát az egyetlenek, akik azt mondjuk, hogy az önelégültség betegsége homályosít el benneteket, hiszen Timón ezt már réges-régen felrótta a ti filozófusaitoknak. Más dolog tudni [valamit], és megint más azt vélni, hogy tudunk, miközben semmihez sem értünk. Nagy különbség van ugyanis, kedves barátom, az igazság és az igazság találgatása között: mert a találgatásban sok hiba is van, az igazság viszont nem tűr meg egyetlen [neki] ellentmondó tanítást sem. Következésképpen másként beszél valaki az igazságról jelek alapján, és másként magyarázza önmagát maga az igazság.

³³ A „püthiai” megnevezés a delphoi Apollónt, a „dodonai” pedig Zeust jelent.

³⁴ Phleius (Φλειεύς) vagy Phlius (Φλιουῖς) városa a Peloponnészosz északkeleti részén feküdt.

³⁵ Az éliszi Pürrhón (Kr. e. 360–270) volt a szkeptikus filozófia megalapítója.

³⁶ Timón: *10-es töredék*. Vö. Epikharosz *246-os töredékével*, melyet Theodorétosz az előző fejezetben idézett.

Ἡγησιβούλου ὁ Κλαζομένιος, τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγενημένων φιλοσόφων οὐδὲν περαιτέρω τῶν ὀρωμένων νενοηκότων, πρῶτος νοῦν ἔφησεν ἐφεστάναι τῷ κόσμῳ, καὶ τοῦτον εἰς τάξιν ἐκ τῆς ἀταξίας ἀγαγεῖν τὰ στοιχεῖα· καὶ Πυθαγόρας δὲ ὁ Μνησάρχου ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφησε τὴν μονάδα κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγενέσθην Ἀναξαγόρας [2.23] καὶ Πυθαγόρας. Ἀλλὰ τὴν Πυθαγόρου μὲν διατριβὴν ἢ γαμετὴ Θεανῶ διεδέξατο καὶ Τηλαύγης καὶ Μνήσαρχος οἱ τούτου παῖδες, Τηλαύγους δὲ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος ἐγένετο φοιτητής, τοῦ δ' Ἀναξαγόρου Ἀρχέλαος, Ἀρχελαίου δὲ Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος· καὶ Ἀναξαγόρας δὲ καὶ Πυθαγόρας εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενοι τοῖς Αἰγυπτίων καὶ Ἑβραίων αὐτόθι σοφοῖς ξυνεγενέσθην [2.24] καὶ τὴν περὶ τοῦ ὄντος ἡρηνισάσθην γνῶσιν. Χρόνῳ δὲ ὕστερον καὶ ὁ Πλάτων τήνδε τὴν ἀποδημίαν ἐστείλατο· καὶ τοῦτο λέγει μὲν ἐν τοῖς Παραλλήλοις ὁ Πλούταρχος, λέγει δὲ καὶ Ξενοφῶν ὁ Γρύλλου, ἐν οἷς πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Αἰσχίνην ἐπέστειλε· γράφει δὲ ὧδε:

«Αἰγύπτου γὰρ ἠράσθησαν καὶ τῆς Πυθαγόρου τερατώδους σοφίας· ὧν τὸ περιττὸν καὶ μὴ μόνιμον ἐπὶ

Például a klazomenai Anaxagorász, Hégeszibulosz fia – aki előtt a filozófusok egyáltalán nem elmélkedtek a láthatók határain túli dolgokról – elsőként jelentette ki, hogy az értelem fölötté van a világnak, és ez irányította az elemeket a rendtelenségből a rendre. Püthagorász, Mnészarkhosz fia pedig azt állította, hogy az Egy a mindenség kezdete [princípiuma].³⁷ Nos, Anaxagorász és Püthagorász ugyanabban az időben éltek. De miközben Püthagorász iskoláját felesége, Theanó és két fia, Télaugész és Mnészarkhosz vitte tovább (Télaugész tanítványa volt az agrigentumi Empedoklész), addig Anaxagorász [tanítványa] Arkhelaosz lett, Arkhelaoszé pedig az athéni Szókratész. Minthogy Anaxagorász és Püthagorász eljutottak Egyiptomba, ott kapcsolatba kerültek az egyiptomi és héber bölcsekkel, és összegyűjtögették a Létezőre vonatkozó ismeretet.³⁸ Később Platón is megtette ezt az utat. Egyrészt Plutarkhosz is ezt mondja a *Párbuzamos életrajzok*ban,³⁹ másrészt Xenophón, Grüllosz fia, a szókratikus [szónokhoz], Aiszkhinészhez intézett levelében szintén megemlíti ezt, és így ír:

„Rajongtak Egyiptoméért és Püthagorász rendkívüli bölcsességéért; ők, akiket a böltség és nem a Szókratész melletti ki-

³⁷ A *μονάς* jelentése: egy, egyetlen. Vö. pl. Alexandriai Philónnak a terapeutákra vonatkozó alábbi megállapításával: „*És valóban therapeuták azért is*, mivel őket már kezdettől fogva a természet és a szent törvények tanították *arra*, hogy a Valóságosan Létezőt szolgálják, aki a földi javaknál is különb, tisztább az egyes *számszám*nál s eredetibb a monádnál.” Ld. Alexandriai Philón: *De vita contemplativa* 3. In: Adorjáni: *Philón: De vita contemplativa*. 34. Vö. uo., 63–65.

³⁸ *τὴν περὶ τοῦ ὄντος ἡρηνισάσθην γνῶσιν*. Ez a mondat több szempontból is érdekes. Az a Létező, akiről Theodorétosz beszél, nem más, mint a 2Móz 3,14-ben szereplő VAGYOK, hiszen a *Septuaginta* (LXX) szövegváltozata szerint Isten így mutatkozik be Mózesnek: *ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*, azaz „én vagyok a Létező [ti. az, aki Van]” (vö. Adorjáni: *Philón: De vita contemplativa*. 63.). Erre a Létezőre vonatkozó ismeretet (gnóoszt) azonban csak hiányosan tudták összegyűjteni a filozófusok: erre utal a szövegben szereplő *ἡρηνισάσθην* kifejezés, mely koldulást is jelenthet. Theodorétosz egy későbbi, 447-ben írt munkája *A koldus (Eranisztész)* címet viseli, melyben Eutükhész eretnekiségét mindenhonnan összekoldultnak tünteti fel. *A hitről* szóló fejezetben *A műveltek önhiúsága és a Szentírás lebecsülése* alcím alatt szerzőnk még gúnyosabban fogalmaz: „ez az önhiúság pedig [éppen] azoknál a férfiaknál lelhető fel, akik nemhogy nem érték el a görög filozófia csúcsát, hanem, hogy így fejezzem ki magam, a szájuk szélével kóstoltak meg néhány morzsát és innen-onnan koldultak össze [ἡρηνισμένοι] apró ötleteket!” Ld. *Református Szemle* 2006/1, 50.

³⁹ Plutarkhosz: *Párbuzamos életrajzok*. Szolón, 2.

Σωκράτει δὴ λέγειν ἔρωσ τυραννίδος, καὶ ἀντὶ διαίτης λιτῆς [2.25] Σικελιωτὶς γαστρὸς ἀμέτρου τράπεζα.»

Τοιαῦτα περὶ τοῦ Πλάτωνος ὁ Ξενοφῶν ἔγραψεν, ὅτι τῆς Σωκράτους διδασκαλίας ὑπεριδῶν, τὴν τερατώδη Πυθαγόρου σοφίαν ἐζήλωσε καὶ Διονυσίῳ τῷ Σικελίας τυράνῳ ξυνήν, Συρακουσίας ἀπολαύων χλιδῆς ἔφη [2.26] δὲ αὐτὸν καὶ τῆς Αἰγυπτίων ἐρασθῆναι σοφίας. Οὐκοῦν καὶ Πυθαγόρας καὶ Ἀναξαγόρας καὶ Πλάτων αἰνίγματά τινα περὶ τοῦ ὄντος παρ' Αἰγυπτίων καὶ Ἑβραίων ξυνέλεξαν· τί δῆποτ' οὖν τούτοις μὲν οὐκ ἀκριβῶς τὰ θεῖα μεμαθηκόσι πιστεύετε, παρ' [2.27] ὧν δὲ οὗτοι ταῦτά γε ἔμαθον, μαθεῖν οὐκ ἐθέλετε; Ὅτι γὰρ οἱ πρὸ τούτων γενόμενοι ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι πλεον τῶν ὀρωμένων οὐδὲν ὑπέλαβον εἶναι, ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ δεδήλωκεν·

«Φαίνονται γὰρ μοι» φησὶν «οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους ἠγεῖσθαι θεούς, οὔσπερ νῦν οἱ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἧλιον καὶ σελήνην καὶ γῆν καὶ ἄστρα καὶ οὐρανόν· ἅτε οὖν αὐτὰ ὀρωντες ἰόντα δρόμῳ καὶ θέοντα, ἀπὸ ταύτης τῆς φύσεως, τῆς τοῦ θεῖν, θεοῦς αὐτοῦς ἐπονομάσαι.»

[2.28] Καὶ Ὅμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος παντάπασιν τὸν τοῦ παντὸς ἠγνόησαν

tartás győzött meg arról, hogy szeressék a türanniszt⁴⁰ és a szigorú életrend helyett a szicíliai pazar étkezés⁴¹ asztalát.⁴²

Xenophón Platónról írja a fentieket, miszerint Szókratész tanítását figyelmen kívül hagyva, Püthagorász rendkívüli bölcsességét utánozta,⁴³ és együtt élt Szicília türannoszával, Dionüszossal, élvezvén Szürakuszai [városának] fényűzését. Viszont azt is mondja, hogy ő [Platón] az egyiptomiak bölcsességéért is rajongott. Így tehát mind Püthagorász, mind Anaxagorász, mind pedig Platón az egyiptomiaktól és a héberektől szedtek össze néhány, a Létezőre vonatkozó homályos [fogalmat]. Miért hisztek hát ezeknek, akik nem tanulták meg pontosan az isteni dolgokat, miközben nem akartok tanulni azoktól, akiknél ők ezeket megtanulták? Azt ugyanis, hogy a hozzájuk képest⁴⁴ korábban élt költők és filozófusok úgy vélték, hogy a láthatókon kívül semmi sem létezik, [maga] Platón bizonyította be a *Kratülosz*-ban:

„Nekem úgy tűnik – mondja –, hogy Görögország első lakói, a mai barbárok többségéhez hasonlóan, csak ezeket tartották isteneknek: a Napot, a Holdat, a Földet, a csillagokat és az eget; minthogy pedig látták, hogy ezek mozgásban vannak és futnak, erről a természetes futásról nevezték el őket isteneknek.”⁴⁵

Homérosz szintúgy, mint Hésziodosz, egyáltalán nem ismerte a minden-

⁴⁰ Ti. a türanniszt (zsarnoki egyeduralmat), mint államformát.

⁴¹ A γαστήρ egyaránt jelenthet hasat, és – éppen Xenophónnál – ételt, evést is.

⁴² Pszeudo-Xenophón: *Első levél Aiszkhinészhez*.

⁴³ τῆς Σωκράτους διδασκαλίας ὑπεριδῶν, τὴν τερατώδη Πυθαγόρου σοφίαν ἐζήλωσε. Ezt a mondatrészt többféleképpen is lehet fordítani, mivel a ὑπεριδῶν kifejezés lekcisnylést, megvetést is jelent, a ζηλώω pedig mind a törekvéssel, mind az utánzással, a csodálattal, sőt az irigykedéssel is összefüggésbe hozható. A mondatot tehát úgy is lehet értelmezni, hogy miután Platón megvetette/lenézte/lekcisnyelte Szókratész tanítását, Püthagorász hatalmas bölcsességét kezdte megirigyelni/utánozni/csodálni, miközben élvezte Szürakuszai fényűzését.

⁴⁴ Ti. Püthagorásznál, Anaxagorásznál és Platónnál.

⁴⁵ Platón: *Kratülosz* 397c–d. A θεός (isten) szónak a θεῖν (szaladni) igéből való platóni származtatása helyett Hérodotosz a következő etimológiát javasolja: a θεός-ok azok, akik megteremtették, megállapították (θέντες) a világegyetem rendjét. Ld. Hérodotosz: *Historia* II, 52.

ποιητήν· Ἡσίδοσ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Χάουs ἐφησεν Ὠκεανὸν καὶ Τηθὺν γεγενῆσθαι, ἐκ δὲ Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύοs τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γῆν, ἐκ δὲ τούτοιn Κρόνον τε καὶ Ρέαn καὶ τούτων τοὺs ἀδελφούc, ἐκ δὲ Κρόνου καὶ Ρέαs τὸν Δία καὶ τὴν Ἡραν [2.29] καὶ Ποσειδῶνα καὶ Πλούτωνα. Ὁ δὲ Ὅμηροc τὸν Ὠκεανὸν φησι

«θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν·»

καὶ ὃν θεῶν καὶ ἀνδρῶν ὀνομάζει πατέρα, ὡc ἐκ Κρόνου γεγενημένον, Κρονίδην ἀποκαλεῖ. Πολλῶ οὖν ἄρα καὶ οὔτοι δεδουλεύασι πλάνῳ. Ἀλλ' ὅμωc καὶ τοῦτο εὖ μάλα ὁ Πλάτων εἰδῶc, πιστεῦειν αὐτοῖc που παρεγγυᾷ τὰ τοιαῦτα μυθολογοῦσι, καὶ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀληθῶν [2.30] ἀποδείξωσιν λέγουσιν.

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ Πλάτων φησίν·

«Κοῦφον γὰρ τι χρῆμα καὶ ἱερὸν ποιητῆc καὶ οὐχ οἷόc τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἔνθεοc καὶ ἔκφρων γένηται.»

Ὁ δὲ Ὀδρῦσῆc Ὀρφεύc, καὶ αὐτόc εἰc Αἴγυπτον ἀφικόμενοc, τὰ περὶ τοῦ ὄντοc οὕτω πωc μεμάθηκε καὶ βοᾷ·

ség Teremtőjét. Hésziodosz egyfelől kijelentette, hogy Ókeánosz és Téthisz a Kháoszból jöttek létre; Ókeánosztól és Téthisztől származik Uránosz és Gaia,⁴⁶ ez utóbbiaktól pedig Kronosz, Rhea és ezek testvérei. Kronosztól és Rheától származik Zeusz, Héra, Poszeidón és Plutón.⁴⁷ Másfelől Homérosz azt mondja, hogy „Ókeánosz az istenek atyja és Téthisz az anyjuk”,⁴⁸ és akit ő istenek és férfiak⁴⁹ atyjának nevez – mivel Kronosztól lett –, *Kronosz*znak hívja. Következésképpen ezek⁵⁰ is valóban nagy tévedés rabjai voltak. Mindazonáltal Platón, aki jól tudta mindezt, mégis azt ajánlja, hogy higgyünk az effajta mítoszfara góknak, akik minden valószínűség és valóságos bizonyíték nélkül beszélnek!⁵¹ Másutt pedig ezt mondja:

„Mert lenge és szent lény a költő, aki mindaddig képtelen alkotni, míg Isten meg nem ihlette, és józansága el nem hagyta.”⁵²

Az odrüszi Orpheusz – aki maga is eljutott Egyiptomba – a Létezőre vonatkozó [ismereteket] hasonlóképpen tanulta meg, és így kiáltott fel:

⁴⁶ A görög szövegben szereplő Οὐρανός az Eget (a Mennyet), a Γῆ (annak Γαῖα névváltozatával együtt) pedig a Földet személyesíti meg.

⁴⁷ Vö. Hésziodosz: *Theogonia* (*Az istenek származása*). 116.

⁴⁸ Homérosz: *Ilíasz*. XIV, 201., 302.

⁴⁹ Ti. az emberek.

⁵⁰ Ti. Hésziodosz és Homérosz.

⁵¹ Vö. Platón: *Timaios*, 40d–e. *A bitről* szóló első fejezetben Theodorétosz idézte már a *Timaios* idevágó részét: „Ami a többi szellemet [daimónt] illeti, erőnkön felül áll megmondani és ismerni az eredetüket: azoknak kell hinnünk, akik előtünk beszéltek róluk. Istenek leszármazottai, amint állították, jól kellett hát ismerniük az őseiket! Lehetetlen tehát nem hinni az istenek gyermekeinek, annak ellenére, hogy sem ésszerű, sem kétségtelen bizonyítékokat nem hoznak fel; de mivel állításuk szerint saját [családi] dolgaikról beszélnek, a szokáshoz híven hinni kell nekik.” Theodorétosz válasza így hangzott: „Ezeket mondotta Platón a Timaiosban a költőkről, és előírta, hogy higgyenek Homérosznak, Hésziodosznak és a többi mítoszcsináló költőnek. Ugyanakkor nem félt kimondani, hogy ezek [a szerzők] ésszerű és kétségtelen bizonyítékok híján beszéltek, sőt másutt ki is gúnyolta állításaikat, amint azt egy későbbi részletben világosan megmutatjuk. Nos, ha Platón azt ajánlja, hogy higgyünk az efféle ostoba mesék kitalálóinak és a leggyalázatosabb mítoszok kiötlőinek anélkül, hogy a legkisebb bizonyítékot is elvárnánk tőlük, mennyivel istenfőbb és igazságosabb az [Istentől] ihletett apostoloknak és prófétáknak hinni, akik semmi szégyenteljes, semmi mitológikus vagy valószerűtlen dolgot nem állítanak, hanem mindaz, amit tanítanak, Istenhez méltó, igen szent és üdvös!” Ld. *Református Szemle*. 2006/1, 57.

⁵² Vö. Platón: *Ión*. 534b.

«Εἷς ἔστ' αὐτοτελής, αὐτοῦ δ' ὑπὸ
πάντα τελεῖται·

ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περιníσσειται,
οὐδὲ τις αὐτὸν

εἰσοράα θνητῶν, αὐτὸς δέ γε
πάντας ὁρᾷται.

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρώω· περὶ γὰρ
νέφος ἐστήρικται·

πᾶσι γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι
εἰσὶν ἐν ὄσσοις,

μικραί, ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα
ἐμπεφύκασιν.»

[2.31] Καὶ πάλιν·

«Αὐτὸς δ' αὖ μέγαν αὔτις ἐπ'
οὐρανὸν ἐστήρικται

χρυσέω ἐνὶ θρόνῳ, γαίῃ δ' ὑπὸ
ποσσὶ βέβηκε·

χεῖρα δὲ δεξιτερὴν περὶ τέρμασιν
Ὠκεανοῖο

ἐκτέτακεν· ὁρέων δὲ τρέμει βάσις
ἐνδοθι θυμῷ·

οὐδὲ φέρειν δύνатаι κρατερὸν
μένος· ἔστι δὲ πάντη

αὐτὸς ἐπουράνιος καὶ ἐπὶ χθονὶ
πάντα τελευτᾷ,

ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσσον
ἠδὲ τελευτῆν.»

[2.32] Ἄλλ' ὅμως καὶ ταῦτα παρ'
Αἰγυπτίων μεμαθηκώς, οἱ παρ'
Ἑβραίων μαθηματά τινα τῆς ἀληθείας
παρέλαβον, παρέμιξε τοῦ πλάνου τῆ
θεολογία τινα καὶ τῶν Διονυσίων καὶ
Θεσμοφορίων τὰ δυσαγῆ παραδέδωκεν
ὄργια, καὶ οἷόν τι μελίτι περιχρίσας
τὴν κύλικα, τὸ δηλητήριον πόμα τοῖς
ἐξαπατωμένοις προσφέρει. [2.33] Ταῦτο
δὲ τοῦτο καὶ Πλάτων πεποίηκεν·

„Az Egy önmagában tökéletes, és ő
minden dolog vége,⁵³

ezekben ő maga körbejár,⁵⁴ de belé
egyetlen

halandó sem tekinthet, ő azonban
mindenkit lát.

Őt magát nem látom, mert felhő fog-
ja körül;

minden halandó között halandók a
szemekben lévő pupillák,

és aprók, hiszen húsban és csontok
között növekednek.”⁵⁵

És újfent:

„Ő ismét szilárdan ül a hatalmas
égen

egy aranytrónuson; a föld a lába alatt
hever,

jobb kezét az Óceán határáig
kinyújtja. A hegyek lába belül megin-

duultsággal remeg;

hatalmas életerejét sem képes elhor-
dozni; egészen

betölti az eget és a földön mindent
beteljesít,

övé a kezdet, a közép [ti. a folytatás]
és a vég [ti. a cél].”⁵⁶

A tévedésekkel vegyített igazság

De mivel [Orpheusz] a fentiekre is
az egyiptomiak tanították, akik a hébe-
rektől szereztek némely ismereteket az
igazságról, [így Orpheusz] teológiáját té-
vedésekkel is elegyítette, és [a görögök-
nek] a Dionüsziai és Theszmothoriák
becstelen orgiáit adta át. Miután, úgy-
mond, mézzel vonta be a pohár szélét,
felkínálja a mérgezett italt a félrevezet-
teknek.⁵⁷ Ugyanezt tette Platón is. A

⁵³ Vagy *célja*, *beteljesülése*.

⁵⁴ A *περινίσσομαι* ige jelentése: *körbejár, elérkezik*. A fenti szövegkörnyezetben talán a bennük vagy általuk „működik”, ill. „munkálkodik” értelmezés is megengedhető.

⁵⁵ Orpheusz: 246-os töredék.

⁵⁶ Orpheusz: 247-es töredék.

⁵⁷ Ezt a részben Platónról (*Törvények*, II, 660a) és Lucretiustól (*De nat.*, I, 935–950.) kölcsönzött képet szerzőnk a *Haereticarum fabularum compendium* első könyvének előszavában is felhasználja (ld. Migne, *Patrologia Graeca*, 83., 381.).

ἀξιάγαστα γὰρ αὐτοῦ τῷ ὄντι τὰ περι-
τοῦ ὄντος ἐν τῷ Τιμαίῳ ξυγγε-
γραμμένα. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγασθεῖη
λέγοντος ἀκούων;

«Τί τὸ ὄν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ
ἔχον; καὶ τί τὸ γινόμενον μὲν ἀεὶ,
ὄν δὲ οὐδέποτε; τὸ μὲν δὴ νοήσει
μετὰ λόγου περιληπτὸν ἀεὶ κατὰ τὸ
αὐτὸ ὄν, τὸ δὲ αἰσθήσει ἀλόγῳ
δοξαστὸν γινόμενον καὶ ἀπογινόμε-
νον, ὄντως δὲ [2.34] οὐδέποτε ὄν.»

Προστίθῃσι δὲ καὶ τάδε τοῖς εἰ-
ρημένοις·

«Ταῦτα γὰρ πάντα μέρος χρόνου,
τὸ ἦν καὶ ἔσται, ἃ δὴ φέροντες
λανθάνομεν ἐπὶ τὴν αἰδίων οὐσίαν οὐκ
ὀρθῶς. Λέγομεν γὰρ δὴ, ὡς ἦν ἔστι
τε καὶ ἔσται, τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον
κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει, τὸ
δὲ ἦν καὶ τὸ ἔσται περὶ τὴν ἐν
χρόνῳ γένεσιν οὐσαν πρέπει λέγεσθαι.
τὸ δὲ ἀεὶ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον
ἀκινήτως [2.35] οὔτε πρεσβύτερον οὔτε
νεώτερον προσήκει γίνεσθαι.»

Τίς οὖν οὕτω φιλαίτιος καὶ μεμ-
ψίμοιρος, ὡς νεμεσῆσαι τοῖς εἰρημέ-
νοις καὶ μὴ πᾶσαν αὐτοῖς προσμαρ-
τυρῆσαι ἀλήθειαν; Τὸ γὰρ ὄν ἀεὶ
γενέσεώς ἐστὶν ἀπάσης ὑπέρτερον, τὸ
δὲ γινόμενον, ἀλλοιώσεις παμπόλλους
ἐπιδεχόμενον, εἰκότως ἔφη οὐδέποτε
εἶναι τὸ γὰρ τοὶ ἔμβρυον, γενόμενον
βρέφος, οὐκέτι ἄρα ἐστὶν ἔμβρυον,
ἀλλὰ βρέφος, καὶ αὖ πάλιν τὸ βρέφος,
παιδίον γενόμενον, οὐκέτι προσαγο-
ρεῦεται βρέφος· οὕτω τὸ παιδίον τὴν
τοῦ μειρακίου προσλαβὸν ἡλικίαν,
τοῦτο καλεῖται, ὅπερ ἐγένετο, καὶ
ὅταν πάλιν εἰς ἄνδρα τελέσῃ, οὐκέτι
μειράκιον, ἀλλ' ἀνήρ ὀνομάζεται, καὶ

*Timaios*zban ugyanis csodálatra méltó
dolgozat ír a Létezőről. Ki ne ámuldoz-
na ugyanis, amikor ezt hallja tőle:

„Mi az, ami örökké létezik, de nincs
keletkezése? És mi az, ami folyton kelet-
kezőben van, de sohasem létezik? Az
előbbi értelemmel ragadható meg, meg-
okolás alapján, mert mindig ugyanazon a
módon létezik; az utóbbiról pedig [csu-
pán] megokolhatatlan érzékeléssel lehet
vélekedni, mivel keletkezőben és elmú-
lóban van, valóságosan azonban sohase
létezik.”⁵⁸

Az elmondottakhoz a következőket
is hozzáteszi:

„Tudniillik a ‘volt’ és a ‘lesz’ mind az
idő részei, amelyeket azonban észrevét-
lenül és helytelenül átviszünk [ti. alkal-
mazunk] az örökkévaló létre is. Mert [az
örökkévalóról] világosan azt mondjuk,
hogy ‘volt’, ‘van’ és ‘lesz’, pedig őhöz-
zá valójában csak a ‘van’ illik; a ‘volt’ és a
‘lesz’ pedig csupán az időbeli keletkezés-
re illik; ami azonban mindig ugyanabban
az állapotban marad mozdulatlanul, az
sem idősebbé, sem ifjabbá nem vál-
hat.”⁵⁹

Kicsoda [lenne] annyira akadémusko-
dó és elégedetlen, hogy belekössön a
fentebb elmondottakba, és ne tanús-
kodna a bennük lévő teljes igazság mel-
lett? Az örök létező ugyanis minden ke-
letkezés fölött való; a keletkező viszont
annyiféle változásnak van kitéve, hogy
[Platón] méltán állította: ez soha nem lé-
tezik. Mert a magzat, amely újszülötté
lett, többé már nem magzat, hanem új-
szülött; továbbá, a kisgyermekké lett új-
szülöttet már nem hívják újszülöttnek;
ugyanígy az ifjúkorba lépő kisgyermeket
annak szólítják, amivé lett; mikor pedig
férfivá érik, többé nem ifjúnak, hanem
férfinak nevezik, és ha megöregszik, a

⁵⁸ Platón: *Timaios*z. 27d–28a.

⁵⁹ Vö. Platón: *Timaios*z. 37e–38a.

πρεσβύτερης δὲ γεγονώς, τοῦτο αὖ πάλιν προσαγορεύεται, ὅπερ δὴ [2.36] καὶ ἐγένετο. Εἰκότως οὖν ἄρα οὐκ ὄντα ὠνόμασε τὰ γινόμενά τε καὶ ἀλλοιούμενα. Καὶ τῷ Κρίτωνι δὲ διαλεγόμενος ὁ Σωκράτης ἕνα πάντων ὀπτῆρά φησιν· λέγει δὲ ταῦτα·

«Καὶ δὴ καὶ περὶ τῶν δικαίων τε καὶ ἀδίκων καὶ αἰσχυρῶν καὶ καλῶν καὶ κακῶν καὶ ἀγαθῶν, περὶ ὧν νῦν ἡ βουλή ἡμῖν ἐστί, πότερον τῆ τῶν πολλῶν δόξῃ δεῖ ἡμᾶς πείθεσθαι καὶ φοβεῖσθαι αὐτήν, ἢ τῆ τοῦ ἐνός, εἴ τις ἐστὶν ἐπαίων, ὃν δεῖ καὶ αἰσχύνεσθαι καὶ φοβεῖσθαι μᾶλλον ἢ ξύμπαντας τοὺς ἄλλους; Ὡς εἰ μὴ ἀκολουθήσομεν, διαφθεροῦμεν ἐκεῖνο καὶ λωβησόμεθα, ὃ τῷ μὲν δικαίῳ βέλτιον ἐγένετο, τῷ δὲ [2.37] ἀδίκῳ ἀπώλλυτο.»

Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν·

«Οὐκ ἄρα γε, ὦ βέλτιστε, πάννυ ἡμῖν οὕτω φροντιστέον τί ἐροῦσιν οἱ πολλοὶ ἡμᾶς, ἀλλ' ὅ τι ὁ ἐπαίων τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, ὁ εἷς καὶ αὐτήν ἢ ἀλήθεια.»

[2.38] Ὁρᾶτε, ὦ ἄνδρες, ὅπως ἐν τούτοις ὁ Πλάτων καὶ ὁ Σωκράτης

neve megint csak az lesz, amivé ő maga is vált. [Platón] tehát méltán nevezte a keletkezőket és a változókat *nem-létezőknek*.⁶⁰ A Kritónnal folytatott beszélgetése során Szókratész azt állítja, hogy az Egy mindennek a szemtanúja. Ezt mondja:

„Ami az igazat és az igaztalanat, a csúnyát és a szépet, valamint a rosszat és a jót illeti, amelyekről éppen most tanácskozunk, vajon a sokak véleményét kell-e követnünk⁶¹ és attól félnünk, vagy pedig az egyét, ha az hozzáértő, aki előtt szégyenkeznünk is kell, és jobban is kell őt félnünk, mint a többieket együttvéve? Ha őt nem követjük, elpusztítjuk és megrontjuk azt, ami az igazságosság révén megjavul, az igazságtalanságtól azonban elvész [elpusztul].”⁶²

És néhány sorral alább:

„Tehát nem azt kell nagyon megfontolnunk, kedves barátom, hogy mit mond majd rólunk a tömeg, hanem hogy mit mond az az egy, aki ért az igazságossághoz és az igazságtalansághoz, és [mit mond] maga az igazság.”⁶³

Látjátok, ó férfiak, miképpen űzte ki e sorok által Platón és Szókratész a nem-

⁶⁰ A létező(k) és nem-létezők kategóriáinak megkülönböztetése rendkívüli fontossággal bír az ógyházi dogmatikai tanításban is. Tulajdonképpen csak Isten maga „a Létező”: minden egyéb csak Őáltal létezik, ahogyan ezt János evangéliumának prológusa alapján minden ógyházi tanító is vallotta. Arius gondolata szerint azonban a „kezdetnélküli” Isten csak az Atyát jelentette, így a Fiú – aki Arius szerint „lett, teremtetett”, azaz „kezdeté van” és nem azonos lényegű az Atyával, tehát az *ουσία*-ja nem azonos az Atya *ουσία*-jával – maga is másodlagos létező, következésképpen „a nem létezők közül való”. Ennek a gondolatnak a cáfolataképpen került a 325-ös *Niceai Hitvallás* végére az a kirekesztő formula (anathéma), mellyel elutasítottak minden olyan (adopcionista vagy ariánus) gondolatot, miszerint a Fiú a Létezés kategóriája szempontjából az Atyának bármiféle alárendeltje lehetne: „akik pedig azt mondják, hogy 'volt [idő], amikor még nem volt' Isten Fia, és 'mielőtt született, nem volt', és hogy 'a nem létezőkből lett', vagy azt mondják, hogy más hüposztáziszból vagy lényegből van, vagy teremtetett, vagy változó, vagy átalakuló [lény], azokat átokkal sújtja a [szent], egyetemes [és apostoli] egyház”. Τοὺς δὲ λέγοντας ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἀναθεματίζει ἡ [ἀγία] καθολικὴ [καὶ ἀποστολική] ἐκκλησία. Ld. Denzinger, H. – Schönmetzer, A. (szerk.): *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. 33. kiadás. Herder, Freiburg im Breisgau 1965, *126 (53. old.). Vö. Hahn, A.: *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der Alten Kirche*. E. Morgenstern, Breslau 1897, § 142 (161. old.).

⁶¹ Platónnál: *ἔπεσθαι* = követni (valaki véleményét); Theodorétosz szövegváltozatában: *πείθεσθαι* = meggyőzetni (valaki véleménye által).

⁶² Platón: *Kritón*. 47c–d.

⁶³ Uo. 48a.

τὸν τῶν οὐκ ὄντων θεῶν ἐξήλασεν ὀρθοῦσθαι καὶ μόνον τῶν ὄλων τὸν πρῦτανιν αἰδεῖσθαι καὶ φοβεῖσθαι παρεκελεύσατο, διδάσκων ὡς, εἶποτε πλείονων ἐμνήσθη θεῶν, διὰ τὸν ἐξηπατημένον [2.39] τῶν Ἀθηναίων ὄμιλον τοῦτο ποιῆσαι προσηναγκάσθη. Εἰ γὰρ δὴ καὶ ταῦτα δεδρακῶς ὁ Σωκράτης οὐ δέφυγε τὴν τοῦ κωνείου φιάλην, τί οὐκ ἂν ἔπαθεν, εἰ προφανῶς ἠρνήθη τὸν πολὺν ἔσμὸν τῶν θεῶν; καὶ τοῦτο δῆλον ὁ Πλάτων πεποίηκεν, ἐν οἷς πρὸς [2.40] Διονύσιον ἔγραψεν. Πρὸς γὰρ αὐτὸν πολλοῖς ἐτέροις καὶ ταῦτα προστέθεικεν·

«Περὶ δὲ δὴ τοῦ ξυμβόλου τοῦ περὶ τὰς ἐπιστολάς, ὅσας τε ἐπιστέλλω σπουδῆ καὶ ὅσας μὴ, οἷμαι μὲν σε μεμνησθαι, ὅμως δὲ νόει καὶ πρόσεχε τὸν νοῦν· πολλοὶ γὰρ, οἱ κελεύοντες γράφειν, οὓς οὐ ῥάδιον φανερώς διωθεῖσθαι. Τῆς μὲν [2.41] οὖν σπουδαίας ἐπιστολῆς θεὸς ἀρχή, θεοὶ δὲ τῆς ἥττον.»

Πῶς ἂν τις σαφέστερον τὸν οἰκεῖον ἐπιδείξειε σκοπόν; Γυμνὴν γὰρ ἔδειξεν, ἣν εἶχε περὶ τῶνδε τῶν ὀνομάτων διαφορὰν, μονονουχὶ λέγων τῆς τῶν πολλῶν εἵνεκα δόξης τὸ πληθυντικὸν ὄνομα περὶ τοῦ Θεοῦ τίθημι, τὰς ἐξηπατημένους προλήψεις τῶν πολιτῶν ὑφορώμενος· σπουδαίως γὰρ ἐπιστέλλων καὶ θαρρῶν τῶν τε κομίζοντι καὶ τῶν δεχομένων τὰ γράμματα, ἐνικῶς τὸν Θεὸν ὀνομάζω [2.42] καὶ τοῦτον ἀρχὴν ποιοῦμαι τῶν λόγων. Καὶ ἐτέρωθι δὲ περὶ τοῦ ὄντος τοιαύδε γέγραψεν·

«Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντα ἐξειπεῖν ἀδύνατον· ῥήτὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστὶν ὡς ἄλλα μαθήματα.»

létező istenek hordáját, és [mindenkit] csak a világegyetem kormányzójának tiszteletére és félelmére buzdítottak, tanítván, hogy amennyiben több istenről beszélnek [is], a félrevezetett athéniak tömege kényszeríti őket erre. Ha ugyanis Szókratész még egy ilyen viselkedés folytán sem menekült meg a bürokpohártól, vajon mit szenvedhetett volna el, ha nyíltan tagadta volna az istenek hatalmas sokaságát? Platón is egyértelműen ezt tette a Dionüszioszhoz írott levelében, hiszen sok egyéb kérdés [tárgyalása] mellé a következőket is hozzáfűzte:

„Leveleim ismertetőjegyére, hogy melyiket írom teljes komolysággal és melyiket nem, azt hiszem, emlékszel, de tartsd is észben, és figyelj nagyon. Sokan vannak ugyanis, akik azt kívánják, hogy írjak, akiket nem könnyű nyíltan elutasítani. A komoly levél tehát ‘Isten’-nel kezdődik, a kevésbé komoly pedig ‘istenek’-kel.”⁶⁴

Hogyan mutathatná fel valaki tisztában önnön célját? Hiszen teljesen felfedte⁶⁵ a két fogalom közötti különbséget, csaknem ezt mondva: a közvélemény⁶⁶ miatt Isten nevét többes számban használom, mivel a polgárok hamis előítéletei [következtében] gyanúba keveredhetem; mert amikor komolyan írok és megbízom mind a levél kézbesítőjében, mind a címzettjében, egyes számban beszélek Istenről, és ezzel kezdem a mondanivalómat. Másutt pedig ekképpen ír a Létezőről:

„E mindenség atyját és teremtőjét megtalálni [nehéz] munka, és ha megtaláltuk is, lehetetlen volna mindenkivel közölni, mert semmiképpen sem lehet róla úgy beszélni, mint a többi tanításról.”⁶⁷

⁶⁴ Platón: *Tizenharmadik levél*. 363b. Vö. Platón: *Hetedik levél*. 344c.

⁶⁵ Szó szerint: „põrén mutatta meg a különbséget”.

⁶⁶ Ti. „a sokak véleménye”.

⁶⁷ Vö. Platón: *Timaios*. 28c és Platón: *Hetedik levél*. 341c–e.

Ἄλλ' ὁ γε ἐν τούτοις ἀκριβῶς οὕτω θεολογήσας, ἐν ἄλλοις, ἢ τοὺς πολλοὺς ὀρρωδῆσας ἢ τῷ ὄντι γε ἀγνοήσας, πολλῶν ἐποίησατο μνήμην θεῶν καὶ πολλὴν ἐνεργάζεται τοῖς ἐντυγχάνουσι λῶβην.

[2.43] Ἄνθ' ὅτου δὴ οὖν, ὦ φίλοι, τὸ θολερὸν καὶ γεῶδες ἀρνούμεθα νᾶμα, καὶ μὴ τὴν πηγὴν ἐκείνην ζητοῦμεν τὴν διαυγῆ καὶ διαφανῆ, ἐξ ἧς οὗτος λαβὼν τῆς θεολογίας τὰς ἀφορμάς, τὸ ἰλυῶδες αὐτοῖς καὶ γεῶδες ἀνέμιξεν; ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι Μωϋσῆς τῶν Ἰουδαίων ὁ νομοθέτης πάντων ἐστὶ τῶν ἡμετέρων ποιητῶν καὶ ξυγγραφέων καὶ φιλοσόφων πρεσβύτατος; Εἰ δ' ἔτι καὶ νῦν ἐνδοιάζετε καὶ πλάττειν ἡμᾶς τόνδε τὸν λόγον ὑπολαμβάνετε, Πορφύριος γοῦν ἡμῖν μάρτυς ἀξιόχρεως ἔστω, ὅς τῆς ἀσεβείας γενόμενος πρόμαχος κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τὴν ἀκόλαστον ἐκίνησε γλῶτταν. Ἀκούσατε οὖν αὐτοῦ ταῦτα λέγοντος, ἐν οἷς καθ' ἡμῶν [2.44] ξυγγέγραφεν·

«Ἱστορεῖ δὲ τὰ περὶ Ἰουδαίων ἀληθέστατα, ὅτι καὶ τοῖς τόποις καὶ τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὰ ξυμφωνότατα, Σαγγωνιάθων ὁ Βηρύτιος, εἰληφῶς τὰ ὑπομνήματα παρὰ Ἱερομβάλου τοῦ ἱερέως τοῦ θεοῦ Ἰαώ, ὃς Ἀβεμβάλῳ τῷ βασιλεῖ Βηρυτίων τὴν ἱστορίαν ἀναθείς, ὑπ' ἐκείνου καὶ τῶν κατ' ἐκείνον [2.45] ἐξεταστῶν τῆς ἀληθείας παρεδέχθη. Οἱ δὲ τούτων χρόνοι καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων καὶ σχεδὸν καὶ τοῖς Μωϋσέως πελάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινίκης βασιλέων μηνύουσι διαδοχαί. Σαγγωνιάθων δέ, ὁ κατὰ τὴν Φοινίκων διάλεκτον φιλαλήθης, πᾶσαν τὴν παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῶν

Mindazonáltal, ő, aki ehelyütt ilyen pontosan beszélt Istenről, más szövegrészekben – akár a tömegetől való félelem, akár a Létező tényleges nemismerete miatt – gyakran említ a sok istent, és nagy méltatlanságot követ el olvasóival szemben.

A héberek ősisége és felsőbbrendűsége

Nos, ha ez valóban így van, barátaim, miért merítsünk magunknak a zavaros és sáros folyóból, ahelyett, hogy megkeresnénk ama tiszta és áttetsző forrást, amelyből Platón merítette teológiája kiindulópontját, majd ahhoz iszapot és sárat kevert? Vagy talán nem tudjátok, hogy Mózes, a zsidók törvényhozója öregebb⁶⁸ minden költőtöknél, történeteknél és filozófusotoknál? De ha még mindig kételkedtek, és azt feltételezitek, hogy ez állításunk hamis, hadd legyen maga Porphyriosz elégséges tanú számotokra, aki az istentelenség élharcosaként eloldozta féktelen nyelvét a világegyetem Istene ellen. Hallgassátok tehát őt, amint a következőket mondja az el-lenünk írt művében:

„A bérütoszi Szankhóniathón írta meg a legvalóságosabban a zsidók történetét, hiszen [műve] mind a zsidó helyszínekkel, mind a zsidó nevekkkel a legnagyobb összhangban van; [miután] ártette Iaó isten papjának, Hierombalosznak emlékiratait, átadta történetírását Abembalosznak, Bérütosz királyának, aki az általa [ti. Szankhóniathón által] írott és kivizsgált dolgokat igaznak fogadta el. Az ő idejük a trójai háború időszakánál is korábbra esett, és nagyjából Mózesnek is kortársai voltak, amint azt a föníciai királyok utódlása jelzi. Szankhóniathón pedig – a [név] föníciai nyelven 'igazságszeretőt' jelent –, aki a teljes régi történelmet a városok jegyző-

⁶⁸ Ti. „korábbi”, azaz tekintélyesebb.

μενος, ὡς Ὀρφεὺς γενεᾷ μιᾷ πρεσβύτερος ἐγγόνει τῶν Τρωϊκῶν. Λίνος δὲ καὶ Μουσαῖος ἀμφὶ τὰ Τρωϊκὰ ἐγενέσθην, καὶ Θάμυρις μετὰ τούτων, καὶ Φιλάμμων [2.50] ὡσαύτως. Εἰ τοίνυν τούτων μὲν κατὰ τὸν Πορφύριον ὁ Μωϋσῆς πλείοισιν ἢ χιλίοις πρεσβύτερος ἔτεσιν, οὗτοι δὲ παλαιότατοι τῶν ποιητῶν ἐγένοντο – μετὰ γὰρ τούτους καὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος ἐγενέσθην, καὶ οὗτοι δ' αὖ πάλιν Θαλοῦ καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων πολλοῖς ἔτεσιν ἀρχαιότεροι, καὶ οἱ ἀμφὶ Θαλῆν τῶν μετ' αὐτοὺς περιλοσοφηκότων –, τί δήποτε μὴ τούτους πάντας καταλιπόντες πρὸς Μωϋσεᾶ τὸν τῆς θεολογίας ὠκεανὸν μεταβαίνομεν, «ἐξ οὐπερ», ποιητικῶς εἰπεῖν, «πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα;»

[2.51] Καὶ γὰρ Ἀναξαγόρας καὶ Πυθαγόρας καὶ Πλάτων ὕστερον ἐκεῖθεν εἴλκυσαν σμικρὰ ἄττα τῆς ἀληθείας ἐναύσματα καὶ ὁ Σωκράτης, Ἀναξαγόρα καὶ Ἀρχελάω ξυγγεγονῶς, παρ' ἐκείνων μεμάθηκεν, ἃ περὶ τοῦ ὄντος ἐδίδαξε. Μωϋσῆς δὲ ὁ θεϊότατος, οὐ λογιμοῖς ἀνθρωπίνοις ἐπόμενος καθάπερ οὗτοι, τὴν θεολογίαν ξυνέγραψεν, ἀλλ' αὐτῆς ἐναργῶς τῆς τοῦ ὄντος ἐπακούσας φωνῆς τῆς γάρ τοι νομοθεσίας ἀρξάμενος τῶν ὄλων ὁ ποιητῆς τὸν ἕνα σέβειν Θεὸν παρεγγύησεν. «Ἐγὼ γὰρ εἰμι» ἔφη «Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἐξαγαγὼν σε

dékkel, hogy világosan bebizonyítsam: Orpheusz [csak] egy generációval előzte meg trójai háborút. Ami Linoszt és Muszaioszt illeti, ők mindketten a trójai csata idején éltek; az ő kortársuk volt Thamürisz, hasonlóképpen Philammón is. Ha tehát Porphüriosz szerint Mózes több mint ezer évvel korábbi ezeknél, akik viszont a legrégebbi költők voltak – hiszen mind Homérosz, mind Hésziodosz ezek után éltek, és a maguk rendjén ők is jóval korábbiak Thalésznel és a többi filozófusnál, ahogyan a Thalész körüliek⁷³ is az utánuk következő filozófusoknál – ugyan miért ne tehetnénk ezeket félre, hogy Mózeshez, a teológia ókeánoszához⁷⁴ forduljunk, „akiből”, a költő szavaival élve, „ered minden folyó és az egész tenger”⁷⁵

Mózeset Isten íblette

Mivel mind Anaxagorász, mind Püthagorász és Plátón később az igazság néhány halvány szikráját vették át Mózesről: így Szókratész, Anaxagorász és Arkhelaosz kortársa tőlük tanulta, amit a létezőről tanított. De Mózeset, a legszentebbet,⁷⁶ amikor a teológiáját írta,⁷⁷ nem emberi okoskodások vezették, mint emezeket, hanem maga a Létező hangja,⁷⁸ amelyre figyelmesen hallgatott. A Világteremtő, aki a törvényadást kezdeményezte, előírta ugyanis, hogy az egyetlen Istent tiszteljék, mondván: „Én az Úr vagyok, a te Istened, a ki kihoztalak téged Egyiptom földjéről.”⁷⁹ Miután em-

⁷³ Ti. Thalész kortársai és tanítványai.

⁷⁴ Szójátékszerű visszautalás az Ókeánosszal kapcsolatos korábbi Homérosz-idézetre: Mózes a keresztény teológia „ókeánosza” (~ősatyja), úgy, ahogyan a görög mitológiában Ókeánosz az istenek ősatya.

⁷⁵ Homérosz: *Ilász*, XXI, 196.

⁷⁶ A **θεϊότατος** „legihletettebbet” is jelent.

⁷⁷ Az óegyházi szóhasználat szerint a fenti mondatrészt értelme: „Mózeset, amikor Istenről írt”.

⁷⁸ Vö. Alexandriai Philón: *Mózes élete*. II, 188–192. Magyar fordítását ld. Bollók János: *Alexandriai Philón: Mózes élete*. Atlantisz, Budapest 1994, 122–123. Adorjáni Zoltán megállapítása szerint „Mózeset, a terapeuták példaképét is megihlette Isten Lelke (**ἐπιθειάσαντος**) és *révületben, önkívületi állapotban* (ἔξ αὐτοῦ κατασχεθέντος) is nyert kijelentést, akárcsak a későbbi próféták (**ἐνθουσιᾷ** – *íbletett állapotban, önkívületben*)”. Ld. Adorjáni: *Philón: De vita contemplativa*. 83.

⁷⁹ 2Móz 20,2.

ἐκ γῆς Αἰγύπτου.» [2.52] Καὶ τῆς ἐναγχος γεγεννημένης ἀναμνήσας εὐεργεσίας, προσμῆναι τῇ δουλείᾳ παρεκελεύσατο καὶ μὴ μερίσαι τὸ σέβας, ἀλλὰ τῷ ὄντι μόνῳ προσνεῖμαι.

«Οὐκ ἔσονται γάρ σοι» ἔφη «θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ». Εἶτα διδάσκει σαφῶς, ὡς οὐδὲν αὐτῷ τῶν ὀρωμένων προσέοικε, καὶ παντάπασιν ἀπαγορεύει μηδεμίαν εἰκόνα πρὸς μίμησιν τινος τῶν ὀρωμένων κατασκευάσαι καὶ νομίσαι τοῦτο [2.53] δείκηνον εἶναι καὶ ἰνδαλμα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. «Οὐ ποιήσεις» γὰρ ἔφη «σαυτῷ εἰδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ ποιήσετε ἑαυτοῖς οὐδὲ μὴ προσκυνήσετε αὐτοῖς· ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου.» Φωνῆς, φησίν, ἀκήκοας, εἶδος δὲ οὐχ εἰδωλακῶς· μηδένα οὖν τύπον κατασκευάσης, οὐ τὸ ἀρχέτυπον οὐκ [2.54] ἐπίστασαι. Καὶ ἐτέρωθι δέ, τοὺς ψευδωνύμους ἐξελέγγων θεοὺς καὶ τὸν Αἰγυπτίον ἐξορίζων πλάνον, ἔφη πρὸς αὐτούς· «Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου κύριος εἷς ἐστίν.»

[2.55] Ταύτην ἔχει τὴν διδασκαλίαν τὰ Μωϋσοῦ τοῦ μεγάλου ξυγγράμματα· ταύτην δὲ τὴν θεολογίαν καὶ ταῖς ἱστορίας καὶ ταῖς νομοθεσίαις καὶ μὲν δὴ καὶ ταῖς προφητείας ξυνεξέυξε· καὶ πέντε βίβλους ξυγγράψας, τὴν μὲν τῶν πολλῶν καὶ νομιζομένων καὶ καλουμένων, οὐκ ὄντων δὲ θεῶν ἀπαγορεύει τιμὴν, μόνῳ δὲ τὸ σέβας τῷ τῶν ἀπάντων κελεύει προσφέρειν δημιουργῷ. Ταῦτα καὶ Ἰησοῦς, ὁ τῆς

λέκεzetett legutóbbi jótéteményére, megparancsolta, hogy ragaszkodjanak szolgálatához, de tisztelete ne legyen megosztott, hanem csak az egyetlen Létezőhöz ragaszkodjanak.

„Ne legyenek néked – mondja – idegen isteneid énelöttem.”⁸⁰ Azután világosan tanítja, hogy a láthatók közül semmi nem hasonló öhozzá, és teljességgel megtiltja, hogy a láthatók közül valaminek az utánzataként akár egy képet is készítsenek, és arról azt képzeljék, hogy a láthatatlan Isten ábrázolása és megjelenése. Hiszen így szól: „Ne csinálj magadnak faragott képet, és semmi hasonlót azokhoz, amelyek fenn az égben, vagy amelyek alant a földön, vagy a melyek a vizekben a föld alatt vannak. Ne imádd, és ne tiszteld azokat; mert én vagyok az Úr, a te Istened.”⁸¹ „Hallottad a hangot”, mondja, „de nem láttad a formát.”⁸² Ne készíts tehát egyetlen képmást sem arról, amelynek nem ismered az eredetijét.⁸³ Másutt pedig, ahol megcáfolja a hamisnevű isteneket, és elutasítja az egyiptomiak tévelygését, így szól hozzájuk: „Halld, Izrael: az Úr, a te Istened, egy Úr!”⁸⁴

A nagy Mózes könyvei ezt a tanítást tartalmazzák: azt a teológiát, amelyet mind a történetíráshoz, mind a törvényhozáshoz, sőt még a próféciáihoz is hozzákapcsolt. Őt könyvében egyrészt megtiltja a sok – akár vélt, akár annak nevezett, mindazonáltal nem létező – isten tiszteletét, másrészt elrendeli, hogy csak a mindenség Teremtőjét imádjuk. Ugyanezeket [tanítja] Józsué is, aki Mózes utóda volt a nép és a hadsereg élén,

⁸⁰ 2Móz 20,3.

⁸¹ 2Móz 20,4–5.

⁸² Vö. 5Móz 4,12. A LXX a „forma, alak, hasonlatosság” megjelölésére a ὁμοίωμα kifejezést használja. Theodorétosz – minden bizonnyal szándékosan – ehelyütt az εἶδος-t alkalmazza, mely Platón szóhasználatában az *ideák* egyik megnevezése volt. A párhuzam lényege: az ideák éppúgy örökkévalók, láthatatlanok és *valóságos* létezők, mint az az Egy Isten, akiről Mózes beszél.

⁸³ Ld. a τύπος és az ἀρχέτυπον (képmás és őskép, típus és őstípus) összefüggéseit.

⁸⁴ 5Móz 6,4. A LXX szövegében „a mi Istenuk” (ὁ θεὸς ἡμῶν), Theodorétosznál „a te Istened” változat szerepel.

ἐκείνου δημαγωγίας καὶ στρατηγίας ἐς vele együtt a próféták egész kórusa,
 διάδοχος, καὶ μέντοι καὶ ἅπας τῶν akik ugyanezt folytatták intéseikben és
 προφητῶν ὁ χορὸς καὶ παραινῶν καὶ törvényeikben.
 [2.56] νομοθετῶν διετέλεσεν.

Theodoret of Cyrus: On the First Principle (Part I.)

In the 2006/1 issue of the *Református Szemle* we published the first Hungarian translation of the *Preface* and the first discourse *On the faith* of Theodoret's apologetical work entitled *A Cure of Greek Maladies*,⁸⁵ one of the best Christian replies given to Greek philosophy, yet surprisingly also one of the author's most ignored writings by modern scholarship. The present article sets out to offer the first Hungarian translation of the first part of the second discourse entitled *On the first principle* (Περὶ ἄρχῆς), which deals with the issues concerning the origin of the world, the essence and being of God, the notions of 'the One' and of 'the Monad' as well as the relationship between God and 'the gods'. The translation of the second part of this discourse will appear in the next issue of *Református Szemle*.

---

⁸⁵ See István Pásztori-Kupán – Zsuzsanna Kupán: Küroszi Theodorétosz: A görög betegségek orvoslása (I. rész). In: *Református Szemle* 2006/1, 45–66. The first English translation of the *Preface* and of the first discourse *On the faith* of the aforementioned work can be found in István Pásztori-Kupán: *Theodoret of Cyrus*. Routledge, London 2006, 85–108.